

գայ գրաւման բնաւորութեան և կազմակերպութեան մասին: Մասնացոյց անելով Բ. Կրան գրաքննութեան անյարմարութիւնները վրա, Բրոյլ յիշեցնում է Մուշէի յայտնի խօսքերը. «Թէ Տունիսը գոյութիւն չունենար, պէտք էր նրան հնարել»: Նրա կարծիքով Բրոյլի դաշնագիրը կարող է վերաքննութեան ենթարկվել և պահանջում է, որ կառավարութիւնը պարզապէս քննութեան այնպիսի հարցեր չառաջարկէ, որոնք կառավարութեան արդէն վճռված են: Պատասխանելով Բրոյլին Գամբետտա գովից սենատը և մասնացոյց եղաւ, թէ այդ հիմնարկութիւնը որքան նշանակւոր է հանրապետութեան համար: Մինիստրների խորհրդի նախագահը խոստովանում է սենատի անհրաժեշտութիւնը և պնդում է, որ ինքը աշխատում է ամբողջով սենատի դրութիւնը: Այնուհետեւ Գամբետտա մերժեց իր կառավարութեան համբաւելութիւնը նախկին մինիստրութեան հետ և խոստացաւ Տունիսի կառավարութեան մասին օրինագիծներ ներկայացնել, հէնց որ այդ երկրորդ խաղաղացած կը լինի: Գամբետտա ցանկանում է հետաքրքրված պետութիւնների հետ համաձայնութիւն կայացնել Տունիսի պարտքերի վերաբերութեամբ, ինչպէս որ այդ գործը կառավարած է եղիպտական ֆինանսների վերաբերութեամբ: Ինչ կը վերաբերի հարցի զիպոմտական կողմին, Գամբետտա յոյս ունի, որ օտար պետութիւնները դժուարութիւններ չեն ծագեցնի: Վերջը Գամբետտա նկատեց, որ Ֆրանսիան Բրոյլի դաշնագրով կապված է մինչ այն ժամանակ, երբ նա միջոց կունենայ ազատվել բէյի վերաբերութեամբ ունեցած պարտաւորութիւններից առանց ոչնչացնելու դաշնագիրը, այլ ձգուելով Բրոյլի նրա կէտերը, որովհետեւ, Գամբետտայի կարծիքով, Տունիսի վերակազմութիւնը չի խանգարի նրա անկախութեանը:

Սենատի նախագահ Լէօն Սէ մի երկու ժողովարարներ և սենատի անդամներին ընտրող հաւատարմատարների առաջ: Սէ ի միջի այլոց մեկնեց իր յարաբերութիւնները այժմեան մինիստրութեան հետ, որի անդամ նա չը դարձաւ, որովհետեւ ինքն անհամաձայնութիւններ ունեցաւ Գամբետտայի հետ տնտեսական և ֆինանսական մի քանի հարցերի վերաբերութեամբ: Այս

նուհետեւ Լէօն Սէ բացարձակ խօսեց սենատի վերանորոգման մասին: Նրա կարծիքով, սենատի համապատասխան վերանորոգութիւնը շատ օգտակար և միշտ անհրաժեշտ է: Նա կատարելագոյն համաձայն է, որ այդ նպատակով սահմանադրութիւնը վերաքննվի: Լէօն Սէ յիշատակեց հանգստացնող ապաւորութիւն է գործում, ցոյց տալով, որ սենատի բարեմիտ մասը պատրաստ է ենթարկվել վերանորոգութեանը, որպէս զի անհամաձայնութիւն չը ծագի պատգամաւորների ժողովի և կառավարութեան մի կողմից և սենատի մէջ միւս կողմից:

ԻՏԱԼԻԱ

Իտալական պատգամաւորների ժողովը դեկտեմբերի 7-ին չափազանց բազմամարդ էր, որովհետեւ այդ օրը սպասվում էր մինիստր Մանչինիի բացատրութիւնը իշխան Բիսմարկի խաղաղութիւնը թշնամական նկատողութիւնների վերաբերութեամբ: Վեց ամիս սրանից առաջ, ասեց Մանչինի, իտալիայի դրութիւնը չափազանց դժուար էր: Միջերկրական ծովի վրա պատահած անցքերը վատացրին իտալիայի և Ֆրանսիայի յարաբերութիւնները: Գերմանիայի և Աւստրո-Ունգարիայի կողմից սահմանութիւն էր նկատվում Մեր դրութիւնը Բերլինի կօնգրէսի ժամանակ պահանջում էր բարեկամական յարաբերութիւններ ունենալ Գերմանիայի և Աւստրիայի հետ, որոնք խաղաղութեան զլխաւոր նեղուկն են կազմում: Հասարակական կարծիքը մեզ Վիեննա էր ուղարկում, որտեղից ծանապարհ էր բացվում գէպի Բերլին: Մի և նոյն ժամանակ մենք ի նկատի չունէինք որ և է դաշնակցութիւն: Երբեք իտալական և պաշտպանողական դաշնակցութիւնները մեր ժամանակի ոգուն հակառակ են: Բայց մեզ համար անհրաժեշտ էր բանակցութիւններ սկսել Վիեննայի մէջ, որպէս զի կարողանայինք նրանց շարունակել Բերլինի մէջ: Թագաւորի ծանապարհորդութիւնը Վիեննա քաղաքական նպատակ ունէր: Վիեննայի մէջ ոչ մի անկախութիւն չարկեցաւ, որ մեր ինքնասիրութեան դէմ լինէր: Այնուհետեւ կատարելագոյն հաւատում էին, որ մենք պէտք է հաւատարիմ մնանք դաշնագրին: Վիեննա

նայի ազգաբնակչութիւնը ոգեւորութեամբ ողջունում էր թագաւորին և թագուհուն: Այդ ծանապարհորդութիւնը ոչ մի երկրի համար թշնամական նպատակ չունէր: Գերմանիան հաւանեց այդ քայլը և մեր յարաբերութիւնները գերմանական կառավարութեան հետ բարեկամական դարձան: Զօկտեմբերի 24-ին Բերլինից մենք մի թուղթ ստացանք, որտեղ ուրախութեամբ յիշվում էր իտալական թագաւորի այցելութիւնը Վիեննային: Ինչ կը վերաբերի իշխան Բիսմարկի խաղաղութիւնը մշտապէս խօսքերին խաղաղութիւնը, նրանք ծարտասանական անհրաժեշտութիւն են կազմում Գերմանիայի ներքին գործերի վերաբերութեամբ: Ես աւելորդ եմ համարում նրանց մասին երկարօրէն խօսել: Այս քանը միայն կասեմ, որ այդ խօսքերը բոլորովին չեն փնտրում իտալիայի և Գերմանիայի բարեկամական յարաբերութիւններին: Ես աւելորդ եմ համարում հաւատացնել, որ մեր միապետութիւնը կատարելագոյն ամուր է: Այդ կողմից ամենալաւ դատարարը կարող է իտալական պարլամենտը լինել: Մեր թագաւորող տան գոյութիւնը անխզելի կապերով կապված է իտալական սահմանադրութեան հետ: Մեր հարաւային երեւակայութիւնը չափազանց մեծ նշանակութիւն տուեց իշխան Բիսմարկի խօսքերին: Շատ հաւանական է, որ նրա երկիւղը իտալիայի ներքին քաղաքականութեան համար մեկնվում են հոգեւորով մեր միապետութեան համար: Բայց մենք կարող ենք ծնել այն ցոյցերը, որոնք սպասում են խանգարել արտաքին խաղաղութիւնը: Այնուհետեւ մինիստրը հաղորդեց, որ մի մասնաժողով է նշանակված յանուարին յանձնելու մասին մի օրինագիծ կազմելու համար: Մինչեւտի կարճ պատասխանից յետոյ Մանչինի ասեց, որ իտալիան հետեւում է խաղաղասէր քաղաքականութեանը: Այնուհետեւ առաջին մինիստր Գեպրեստի խոստացաւ հաշիւ տալ իտալիայի ներքին քաղաքականութեան մասին այն ժամանակ, երբ կը քննվի ներքին գործերի մինիստրութեան բիւզժետտը: Մանչինիի ծառը սահմանութեամբ ընդունվեցաւ: Երբ նա ասեց, թէ ինքը հաւատարմութեամբ է վերաբերվում Գամբետտայի կառավարութեանը, դահլիճի մէջ ծիծաղ բարձրացաւ և պատգամաւորներից շատերը

բողոքեցին: Արմատական պատգամաւոր Կոմ Գերարիի նկատեց, որ իտալիայի մէջ յետագիւնութեան է կատարվում արտաքին միջամտութեան շնորհիւ: Բիսմարկ չէ խնայում ամբողջ ազատամիտ եւրոպային: Իտալական արմատականները դաւադիրներ չեն: Նրանք հետեւում են պատմական դարգացմանը:

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Գերմանիայի 10-ին գերմանական լայնատաքի մէջ քննվում էր սոցիալիստների դէմ օրէնքի գործադրութեան մասին հաշիւը: Պատգամաւոր Հագենկելվեր ցաւակցութիւն յայտնեց, որ այդ օրէնքի հիման վրա պատժվում են բոլորովին անմեղ մարդիկ: Այդ օրէնքի օգնութեամբ կառավարութիւնը կարողացաւ հեռացնել սոցիալական կուսակցութեան անյուսույի տարրերը, թողնելով նրան թարմ ոյժեր: Վերջին բնորոշութիւնները ապացուցին, որ սոցիալական կուսակցութիւնը ոչ թէ թուլացաւ, այլ աւելի մեծ ոյժ ստացաւ: Սոցիալ-դեմոկրատներին մերժում են աշխատանքը նրանց քաղաքական համոզմունքների պատճառով: Կառավարութիւնը իր կապիտալներին արգելում է սոցիալիստներին աշխատանք տալ, արգելում է ստորագրութիւններ յօդուտ այն բաների ընտանիքների, որոնք զրկված են աշխատանքից: Թագաւորը առաջապատակ հրէաների փող են հաւաքում, գերմանացիներին վերաբերելով պատճառով Բոհեմիայի մէջ մեծ բարկութիւն տիրեց, մինչդեռ սոցիալիստ բանուրներին չեն խնայում նոյն իսկ ազատամիտները: Այդ ժամանակ պատգամաւոր շենկ բացականցեց. «Ինչպիսի անամօթութիւն և նախագահից կարգի հրաւիրեցաւ: Այնուհետեւ Հագենկելվեր ձգտում էր պացուցանել, որ սոցիալիստների դէմ օրէնքը նպատակին չէ հասնում և որ «Freiheit» և «Social-demokrat» լրագիրները այդ օրէնքի հետեւանքներ էին: Նոյնպէս սահման էր պաշարված դրութեան յայտնելը Համբուրգի, Ալտմի և Հարբուրգի մէջ: Լայպցիգի մասնաժողովի հաշիւը ծիծաղեց սոցիալական կուսակցութիւնը մշտական կազմակերպութիւն չունի: Սոցիալիստները ծանաչում են գործող օրէնքները, բայց նրանք միշտ կաշխատեն բացառական օրէնքները:

Կան հիւր, որ ինքզին էր իրան չը խանգարէ: Զանապարհորդական փոքրիկ ծաղովի լապտերը լուսաւորում էր վրանի ներքո: Նա փաթաթված էր իր հաստ վերաբերով մէջ, որ ծառայում էր նրան և՛ որպէս օձոց, և՛ որպէս վերմակ: Չուրը ծնունդն ունէր, թէք էր ընկած թանձր թաղիքի վրա, որ տարածված էր ճախնային ցամաք բոյսերի վրա: Մի քանի պահպաններ չըջապատել էին նրա վրանը, և հեռու նստած, ծխում էին: Իսկ թիկնապահները ընած էին առանձին վրանում, մի քանի քաղ հեռաւորութեան վրա: ալտուղ ճրագ չէր վառվում:

Կոշտ, խոտախիտ գլինուրը այս գիշեր դարձել էր փափկախիտ, զգայուն, երակալորդ: Նրա յիշողութեան մէջ, մինը միւսից յետոյ, զարթնում էին այն օրվայ տխուր տպաւորութիւնները և լցնում էին նրա սիրտը ցաւալի զգացմունքներով: Զաղթութեան աջողութիւնը չէր ուրախացնում նրան. նա յաղթութիւններ չէր արած: Նրան տխրեցնում էր իր հայրենիքի խորտակված փառքը և ներկայ թշուառութիւնը:

Մինչև Զեփու բերդը հասնելը, նա իր զօրքով անցել էր Հալիճորի միջով, որտեղից հոսում է նոյն անուշով գետը: Այդ խուլ անդնդախոր ձորը կարելի է նմանեցնել մի երկայն, անվերջաշալի, նեղ փողոցի, որի աջ և ձախ կողմերից, հակադաս բարձրութեամբ, կանգնած են պատի պէս ուղղաձիգ, անտառապատ լեռներ: Այդ վիթխարի լեռների վրա նայելիս, մարդ կարծում է,

թէ ծառերը բուսել են ամպերի վրա: Այդ նեղ փողոցը, այդ միջին ձորը, այն անցքն է, որ տանում է դէպի Սիւնեաց աշխարհի ներքո: Կա Սիւնեաց մեծ տան ահագին դաշնան (կօրկօրն) է: Մեր նախնիքը նրան կոչում էին Կապան *) և այդ անուշով կոչվում էր ամբողջ անտառապատ գաւառը, ուր բնակվում էին հայ մարդիկ, որ շատ չէին զանազանվում իրանց ծնակներում բնակվող վաղնիկներից:

Կապան, այդ փոխաբերական բառի մէջ ամփոփվում է նրա սարսափելի նշանակութիւնը: Կապան, նշանակում է՝ կապված, փակված անցք: Կապան, դա անդնդախոր խորտակների մի ցանց է, դա մի հրէշաւոր ծուղակ է, որի մէջ Սիւնեաց աշխարհի իշխանները կաշկանդում էին թշնամու լեզւունները:

Բայց ինչ էին այդ ահարկու ձորի փականքները, նրա կապանները: Այդ բոլորը այնօր տեսաւ Կալիթ-բէկը և այժմ նրանց վրա էր մտածում:

Նա տեսաւ Հալիճորի բերդը, իսկ նրա հանդէպ՝ Աչաղու բերդը: *) Այդ երկու բերդերը, որպէս երկու վիթխարի պահպներ, կանգնած նեղ ձորի աջ և ձախ կողմերում, լեռների բարձրութիւնից մահ էին սպասում յանդուգն թշնամու, ինչ կը համարձակվէր այնտեղից անցնել: Բայց այդ երկու բերդերի սոսկալի աւերակներն էին

միայն մնացել: Զանազան Վատախներ, Սահալը, Բաղկէնը, հսկայ Գրիհնը, Գրիգոր քաջացի նուիրակ՝ Կոչվաճը, որոնք մի ժամանակ նրանց միջից կրակ էին թափում պարսիկների, մոգօրների, արաբների վրա, Բաղաց թագաւորութեան այդ հերոսները այժմ չը կային...

Յիշեալ երկու բերդերի միջով անցնելով, նա մտաւ Բաղարիւր քաղաքի աւերակների մէջ: Կա Բաղաց թագաւորների մայրաքաղաքն էր: Բնութիւնը հազիւ երբէք հրաշակերտել է մի այսպիսի ամրութիւն մարդկանց ապահովութեան համար: Այդ ահուկ քաղաքը նմանում էր մի վիթխարի քարեղէն մոլորակի, որի մէջ կողքերի փոխարէն ծառայում են ահագին պարսպաձեւ լեռները: Բայց ինչ էր մնացել այնտեղ: Թագաւորների, իշխանների խորտակված պալատները, հոգակապ եկեղեցիները, ամրոցների կիսաւեր աշտարակները, բոլորը, ինչ որ յիշեցնում էր հին փառքը և մեծութիւնը, ծածկված էին խուլ, միջին անտառի տակ: Զանաքների միջից բուսել էին ահագին կաղնիներ, վեհապետների սրբուհիքի փշրանքները, խառնվելով քարալիւծների կուրծքից պոկված, ցած զլորված ժայռերի հետ, ներկայացնում էին մի սարսափելի զանգուած:

Քարեղէն մոլորակ, որի մէջ անտառային կերպով պահվում էր Բաղալի հուշակաւոր քաղաքը, այժմ ներկայացնում էր մի տխուր, քարեղէն դադար, որի մէջ վաղուց արդէն թաղված էր Սիւնեաց աշխարհի մոռած մայրաքաղաքը...

*) Այժմ կոչվում է Ղափան:

*) Այդ բերդը այժմ կոչվում է Ղըր-Ղալաջ:

*) Բաղարիւրը հիմնել է Բաղալի իշխանը, որը Սիսակի տոհմիցն էր: